

Demokrasi ile Sağlık ve Yönetişim Göstergelerinin İlişkisi: Panel Probit Yaklaşımı

The Relationship Democracy with Health and Governance Indicators: Panel Probit Approach

Ph.D. Candidate Tuğçe Acar (Beykent University, Turkey)
Prof. Dr. Ebru Çağlayan Akay (Marmara University, Turkey)

Abstract

The relationship of politics with health has been documented in Greece and Rome in ancient times and has been the center of attention from past to present. The difficulty of interpreting the causal relationships between politics and democracy and outcome measures as the macro-social determinants of population health has limited the studies in the field. On the other hand, in the state-society relationship, governance and indicators representing the traditions and institutions in which authority is applied in a country are used as a tool to evaluate the tendencies of countries in the field of democracy over time.

Accordingly, the study aims to address the issue in the relationship between democracy and health, together with governance indicators, within the framework of broader structural factors. For this aim, panel probit analysis is carried out for 144 countries between 2010 and 2018, examining the effect of explanatory variables on the probability of occurrence of the dependent variable. The limited number of studies dealing with the impact of democracy studies on the international level and over time makes the method used advantageous.

According to the findings, the variables of freedom of expression and accountability, political stability and regulatory quality, which are among the indicators of governance, were found to be statistically significant on the democracy index, along with the variables of domestic general government health expenditures, infant mortality rate, GDP per capita, and the reasons for the results obtained were discussed.

1 Giriş

Demokratikleşme, insan haklarına saygıdan ekonomik refaha ve güvenliğe kadar birçok etkenle ilişkilendirilerek bir siyasi rejimin demokratik hale gelmesini ifade etmektedir. Uluslararası normların güçlendirilmesinde de kilit nokta olma rolünü üstlenerek toplumların birbirleri ile olan ilişkileri de dâhil olmak üzere siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok parametreyi de etkilemektedir. Bu bağlamda siyaset ve toplum arasındaki ilişkiye dair ilgi oldukça eskiye dayanmaktadır. Buna bağlı olarak demokratik kurumların insan refahını nasıl etkilediği halen netlik kazanmış değildir. Demokrasinin insan refahını sağlamada önemli bir faktör olmasının kanıtı ise ne güçlü ne de sağlamdır. Dahası, politika oluşturma ve insan refahının demokrasiler tarafından hangi yönlerinin desteklendiği hala tartışma konusudur. Demokrasi ile sonuç ölçüleri arasında ilişkiler bulunsa bile, bunları nedensel etkiler olarak yorumlamanın da önemli bir zorluğu vardır. Demokrasinin ancak uygun koşullar oluştuğunda gelişebileceğine dair görüş benimseyen düşünürlerden birisi de Seymour Martin Lipset (1959) olarak karşımıza çıkar. Eğer bu doğruysa, demokratik olmak ancak ölçülmesi zor olan kültürel ve toplumsal önkoşulların bir vekili olarak hizmet edebilmektedir. Öte yandan toplumsal yapı içerisinde sağlık ve belirleyicileri arasındaki karmaşık yapının araştırılması da yıllardan beri araştırma konusu olmuştur. Bunun altında yatan sosyal ve ekonomik belirleyicilerin tespiti son zamanlarda araştırmaların odak noktalarından birisidir. Özellikle de ekonomik kalkınma ve gelir eşitsizliği gibi etkilerin rolünün ön planda olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalara göre daha zengin, daha eşit ülkeler (İsviçre, Norveç, Finlandiya, Kanada vb.) genel olarak daha iyi sağlık sonuçları elde etmektedirler (Pritchett ve Summers, 1996; Frey ve Field, 2000; Houweling ve Kunst, 2010). Eşitsiz topluluklarda ise artan toplam gelirin faydaları büyük ölçüde azalmaktadır. Çünkü, yoksul grupların maddi koşullarını iyileştirmede başarısız olduğu ve eşitsizliklerin kamusal refah sistemlerinin genişlemesini engellediği gözlenmiştir (Biggs, Basu, King ve Stuckler, 2010; Wilkinson, 1992; Wilkinson ve Pickett, 2006). Bu doğrultuda da ekonomik büyümenin, iyileştirilmiş sağlık koşulları için öncelikli faktörlerden biri olduğu kabul edilmektedir (Powell-Jackson, vd, 2011). Ancak bu potansiyelin gerçekleştirilmesi, üretilen kaynakların bir kısmını sosyal müdahalelere kanalize eden demokratik hükümetlere bağlıdır (Ahmad, Dreze ve Sen, 1991).

Öte yandan demokratik yeniden dağıtım, vatandaşların yaşam kalitesini ve özellikle sağlıklarını iyileştirmeyi mümkün kılan bir etkidir (Ghardallou ve Sridi, 2020). Özellikle demokratik yönetişimin, hükümetlerin hesap verebilirliğini ve insanların sağlığına duyarlılığını etkileyerek ve bir devletin genellikle en hasta olan en yoksul üyelerinin daha iyi temsiline izin vererek, sağlık sonuçlarının "yukarı akış" belirleyicisi olduğu düşünülmektedir. (Mulligan, Gil ve Sala-i-Martin, 2004). Demokratik ve otokratik ülkeler açısından bakıldığında sağlık sorunlarını etkilemesi beklenen 3 temel faktör vardır (Besley ve Kadamatsu, 2006). Bunlardan ilki temsiliyetle ilgilidir. Daron Acemoğlu ve James Robinson (2005), demokrasi kavramını fakir veya orta sınıfın, otokrasi kavramını ise zenginlerin diktatörlüğü olarak modelleyerek siyasi görevi kimin kontrol ettiğine odaklanmaktadır. Bu görüşe göre

halk sağlığı, otokratik bir yönetimde siyasi kimliğe sahip kişilere kıyasla demokraside baskın gruplar için daha öncelikli ise sağlık göstergeleri iyileşme gösterecektir. Zenginlerin, sağlık sorunlarına ve halkın problemlerine yönelik çözüme daha fazla ilgisi olduğu ölçüde, sağlık üzerindeki etki bu görüşe göre makul görünmektedir. Bu konudaki ikinci görüş hesap verebilirlik yapısını vurgulamaktadır. Demokrasiler, düzenli aralıklarla geniş bir vatandaş kitlesine karşı hesap verebilirlik talep ederken, otokratlar yalnızca ordu gibi daha küçük bir gruba karşı sorumludur. Benimsenen bu yaklaşım aynı zamanda sağlık sorunlarına demokratik toplumlarda daha fazla dikkat çekileceği anlamına gelir. Bunu yapmamanın hükümet yetkililerinin görevden alınmasıyla sonuçlanacağını ve bu bağın otokrasilerde zayıflayacağını öngörmektedir.

Siyasi seçim süreci ise diğer bir fark olarak ele alınmaktadır. Demokrasilerin politikayı uygulamak, yetkin ve dürüst liderleri seçmek için daha güçlü mekanizmalara sahip olması gerekmektedir. Sağlığa yönelik atılan adımlar siyasi liderler tarafından desteklendiği ölçüde, demokrasilerde otokrasiden daha iyi sağlık sonuçları elde edilecektir. Ayrıca demokrasinin seviyesindeki yükseliş, bebek ölümlerinin daha düşük olması ile ilişkilendirilmektedir (Lena ve London, 1993; Navia ve Zweifel, 2003). Başarılı bir demokratikleşme süreci, güç ilişkileri ve belirsizlik düzeylerine ilişkin algıları şekillendiren bir dizi tarihsel ve bağlamsal faktörün bir sonucu olarak bölgeye göre değişme eğilimindedir ve bu faktörler önceki başarılı demokratik süreçlerin etkilerini içermektedir.

Literatürde demokrasi bir süreklilik olarak değerlendirilmektedir (Bollen,1990; Vanhanen, 1990; Arat, 1991; Hadenius, 1992). Böylece bağımlı değişken olarak, farklı demokrasi ölçülerinin aynı sonuçları üretip üretmediğini test eden ve demokrasiyi çeşitli yönlerde farklılaştırarak ele alan çalışmalar da söz konusudur (Högström, 2013; Foweraker ve Landman, 2000). Demokrasi ya mevcuttur ya da yoktur (Pzeworski ve Limongi, 1997), istikrarlı ya da istikrarsızdır (Lipset, 1959), veya "demokrasi derecesi" nin (Helliwell,1994; Burkhart ve Lewis-Beck, 1994) veya demokratik performansın (Landman, 1999) özet göstergeleri gibi görünen tek ölççekler de kullanılmaktadır. Bu görüşler ışığında çalışmada demokrasi endeksi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Ekonomist Intelligence Unit'den elde edilen demokrasi endeksi birbiri ile tutarlı ve kavramsal bütünlük oluşturan 5 kategoriye (seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetin işleyişi, siyasi katılım ve siyasi kültür) dayanmaktadır (Kekic, 2007). Bu doğrultuda küresel sağlık eşitsizliklerini daha iyi anlamak için bu alandaki analizi ekonomik koşullar ve siyasi kurumlar gibi daha geniş yapısal faktörlere genişletmek önemlidir.

Bu bilgiler doğrultusunda çalışma, demokrasinin sosyal belirleyicileri kavramlarını çağdaş sağlık etiğinin daha geniş bağlamlarına yerleştirmeyi ve sağlık üzerindeki siyasi etkeni dikkate alarak konuyu daha geniş yapısal faktörler çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada sağlığın demokrasi üzerindeki etkisinin uluslararası boyutunu ele almak amacıyla 144 ülke için 2010-2018 dönemine ait yıllık veri seti kullanılmıştır.

Giriş kısmını izleyen ikinci bölümde bu konuda yapılan çalışmaların değerlendirildiği literatür kısmı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde veri seti ve değişkenler tanımlanmış, dördüncü bölümde uygulamada kullanılan ekonometrik yöntem ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmamız sonuç bölümüyle sona ermektedir.

2 Demokrasi Üzerinde Yönetişim Etkisi: Kavram ve Özellikler

Yönetişim, devlet-toplum ilişkisinde bir ülkede otoritenin uygulandığı gelenek ve kurumlardan oluşan bir kavramdır. Bu konuda farklı ülkelerden bilim adamları teori olarak yönetim üzerine çeşitli önermeler ortaya atmıştır. En kesin ve temsili tanımlardan birisi 1995 yılında Küresel Yönetişim Komisyonu tarafından yapılan tanımdır (Our Global Neighborhood compiled by Commission on Global Governance. Oxford: Oxford University Press, 1995). Bahsedilen tanım şu şekildedir:

"Yönetişim, bireylerin ve kurumların, kamusal ve özel, ortak işlerini yönetme biçimlerinin toplamıdır. Ortak çıkarların barındırılacağı ve işbirliğine dayalı eylemlerin gerçekleştirilebileceği sürekli bir süreçtir. Uyum sağlamaya yetkili resmi kurumları ve rejimleri ve aynı zamanda kişilerin ve kurumların uyguladığı gayri resmi düzenlemeleri içermektedir."

Bu doğrultuda yönetim göstergeleri ise geniş çaplı ülkeler arası karşılaştırmalar ve zaman içindeki eğilimleri değerlendirmek için bir araç olarak kullanışlıdır. Yönetişim göstergeleri iki şekilde raporlanmaktadır. 0 ortalamalı 1 standart sapmalı olacak şekilde standardize hale getirilerek -2.5 ile +2.5 arasında değişen değerlerle veya 0-100 arasında değişen yüzdelik sıra dilimleri ile ifade edilebilir. Yüksek değerler daha iyi yönetim sonuçlarını temsil ederken, düşük değerler kötü yönetim durumunu temsil etmektedir (Kaufmann, vd, 2010). Kaufman - Kraay ve Zoido, üç ana başlık çerçevesinde, yönetişimin altı temel boyutunun ölçülmesinde kullanılan dayanak noktaları ve göstergeleri şu şekilde belirtilmektedir:

Hükümetlerin seçildiği, izlendiği ve değiştirildiği süreç

İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik: Ülke vatandaşlarının hükümet seçimine ne ölçüde katılabileceğine ilişkin algıların yanı sıra ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür bir medya bu başlık kapsamındadır.

Siyasi istikrar ve şiddetin / terörizmin yokluğu: Hükümetin şiddet içerikli veya anayasaya aykırı yollarla istikrarsızlaştırılması durumuna ilişkin algıları kapsamaktadır.

Hükümetin sağlam politikaları etkili bir şekilde formüle etme ve uygulama kapasitesi

Hükümet etkinliği: Politika oluşturma ve uygulama kapasitesi, kamu hizmetlerinin kalitesi ve hükümetin bu tür politikalara bağlılığını kapsamaktadır.

Düzenleyicilik kalitesi: Hükümetin özel sektörü teşvik edici politikalarını, gerekli uygulama ve düzenleme oluşturma kapasitesini kapsamaktadır.

Sosyal ve ekonomik etkileşimleri yöneten kurumlara karşı vatandaşların ve devletin saygısı

Hukukun Üstünlüğü: Şiddet ve suç algısı, kurumların ve toplumun kurallara uyma seviyesini kapsamaktadır.

Yolsuzluğun Önlenmesi: Yolsuzluk şekillerini, kamu gücünün özel çıkar için ne ölçüde kullanıldığını kapsamaktadır.

3 Literatür

Bir ülkenin siyasi yapısı, sağlık dahil toplumun hemen hemen her yönünü etkiler. Demokrasi, siyasi faktörler ve sağlık etkileşimine yönelik teorik ve ampirik düzeydeki çalışmaların sınırlı sayıda oluşu konuya yönelik ilgiyi artırmaktadır. Kuşkusuz bu durumun sebeplerinden biri, siyaset-sağlık bağının karmaşık yapısı ve her iki kavrama yönelik etkileşimli ilişkileri belirlemenin zorluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar özellikle demokrasi ile ekonomik büyüme arasında doğrudan, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamasa da, demokrasinin eğitim harcamaları, yaşam beklentisi ve siyasi istikrar gibi etkenler üzerindeki olumlu etkisi nedeniyle büyüme üzerinde önemli dolaylı etkilere sahip olduğu görülmektedir (Helliwell, 1994; Kurzman vd, 2002). Öte yandan siyaset ve sağlık arasındaki ilişki akademik çevrede daha fazla ilgi gördükçe (Navarro, vd, 2006; Klomp ve de Haan, 2009; Muntaner, vd, 2011;), araştırmacıların, siyasi faktörlerin ve koşulların, nüfus sağlığını ne yönde etkilediğine dair çeşitli boyutları da keşfetmeye başlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıda özellikle demokrasi sağlık etkileşimini dikkate alan çalışmalara yer verilmiştir.

Baum ve Lake (2003) demokrasinin halk sağlığı ve eğitim yoluyla büyüme üzerinde önemli ve dolaylı etkileri olduğunu savunarak yola çıktıkları çalışmalarında, demokrasinin büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı doğrudan etkisi olmadığı, demokrasinin etkisinin, yoksul ülkelerde artan yaşam süresi ve yoksul olmayan ülkelerde artan orta öğretim yoluyla büyük ölçüde dolaylı olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca elde edilen sonuçlar demokrasinin halk sağlığı ve eğitim değişkenleri ile büyüme üzerindeki dolaylı etkisinin olumlu, büyük ve gerçekten önemli olduğunu göstermiştir.

Ruger (2005), vaka çalışmasında yaklaşık 30 milyon insanın öldüğü 1958 ile 1961 arasında, kayıtlı tarihteki en büyük kıtlıklardan biri olan Çin Kıtlığı ve Çin'in demokratik özgürlüklerden yoksun olmasıyla oluşan Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) sağlık krizi karşısındaki tutumu değerlendirilmiştir. Başta nüfus sağlığı ve refahı olmak üzere demokratik kurumların ve uygulamaların insani gelişmeyi de farklı yönlerde etkileyebileceği belirtilmiştir. Çin'de tam ölçekli bir HIV / AIDS salgını önlemek için gerekli faktörlerin yanı sıra yeni ve daha iyi kamu standartları, sağlığı sağlamak için küresel olarak işbirliği yapmaya yönelik öneriler, hastalıkların önlenmesi, kontrolü ve tedavisi hakkında ücretsiz olarak elde edilebilen bilgilere erişim, bireysel hakların ve ifade özgürlüğünün korunması gibi etkenler vurgulanmıştır.

Doucouliağos ve Ulubaşoğlu (2008), demokrasi ve büyüme ilişkisine dair kapsamlı bir literatür araştırması yaparak bu ilişkinin varlığına yönelik sonuçların neden farklılık gösterdiğini ve aynı zamanda mevcut farklılıkların kaynağını araştırmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla 84 çalışmadan elde edilen 483 model popülasyonuna meta regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmalardaki farklılıkların ekonometrik model tanımlamalarından ve ele alınan değişkenlerden kaynaklı olduğu ve demokrasinin doğrudan büyüme üzerinde etkisi olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte demokrasilerin halkın eğitim, adalet ve sağlık gibi alanlardaki taleplerine duyarlı olduğu ve istikrarlı ve uzun vadeli büyümeyi teşvik ettiği vurgulanmıştır.

Jackson vd. (2011), demokratikleşme ve büyüme ilişkisinin yanı sıra bu kavramların sosyal eşitsizliklerle ilişkisini 1970-2007 dönemi için 192 ülke bazında incelemiştir. Yöntem olarak panel grup içi ve gruplararası tahmin kullanılmış ve elde edilen regresyon model sonuçları karşılaştırılmıştır. Daha yüksek derecede bir sosyal bölünmenin, özellikle etnik ve dilbilimsel fraksiyonelleştirme olmak üzere, daha fazla çocuk ve anne ölüm oranları ile önemli ölçüde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan demokratik devletlerde bile, daha büyük sosyal bölünmenin, genel nüfusun sağlık hizmetlerine erişiminin daha düşük olması ve sağlık sistemi altyapısının daha az genişlemesi ile ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca demokratik yönetim ve ekonomik büyümenin, sosyal eşitsizliğin yüksek seviyede olduğu toplumlarda anne ve çocuk sağlığında hedeflenen seviyeye ulaşmak için yetersiz olduğu vurgulanmıştır.

Acemoğlu vd. (2014) demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmada, semiparametrik yaklaşımla dinamik analiz gerçekleştirilmiştir. Büyüme verisi olarak GSYİH VE GSYİH'nın gecikmeli değeri kullanılmıştır. Bir ülkenin demokrasiye geçiş olasılığının, son zamanlarda aynı bölgedeki diğer ülkelerde meydana gelen aynı geçişle güçlü bir şekilde ilişkili olduğu ve demokrasinin GSYİH'yı artırdığı ve GSYİH gecikmelerini etkilediği tespit edilmiştir. Demokrasinin büyümeyi artırdığı kanallar arasında daha büyük ekonomik reformlar, ilköğretime daha fazla yatırım ve daha iyi sağlık koşullarının yer aldığı vurgulanmıştır. Öte yandan beşeri sermaye düzeyine bağlı etkilerin, düşük beşeri sermayeli ülkelerde demokrasinin olumsuz etkilerine yol açacak kadar büyük

olmadığı ve ekonomik başarı için demokratik kurumların hangi yönlerinin daha önemli olduğunu belirlemenin gelecekteki araştırmalar için önemli olduğu belirtilmiştir.

4 Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada demokrasi sağlık ilişkisinin uluslararası boyutunu ele almak amacıyla küresel ölçekte 144 ülke için 2010-2018 dönemine ait yıllık veri seti kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan ülkeler Ek 1'de verilmiştir. Model tahmininde kullanılan değişkenler, tanımlamaları ve veri kaynakları Tablo 1'de yer almaktadır.

Değişken	Tanım	Kaynak
DI	Demokrasi endeksi	Demokrasi Endeks Raporu 2019
SH	Yurtiçi genel devlet sağlık harcamaları (% GSYİH)	WDI
LBO	Bebek ölüm oranı (Logaritması)	WDI
LYS	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Logaritması)	WDI
LKBGSYH	Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (ABD doları cinsinden (2010=100))	WDI
VA	İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik	WGI
PS	Siyasi istikrar	WGI
RQ	Düzenleyicilik Kalitesi	WGI
RL	Hukukun Üstünlüğü	WGI
GE	Hükümet Etkinliği	WGI
CC	Yolsuzluğun Kontrolü	WGI

Tablo 1. Değişken Tanımlamaları Not: WDI -World Development Indicators, WGI-Worldwide Governance Indicators

Bağımlı değişken demokrasi endeksi (DI) olarak ele alınmıştır. Herhangi bir ülkenin sahip olduğu siyasi rejmi sosyal performans için önemli bir göstergedir. Buna göre bağımlı değişken demokrasi endeksi, eğer ülke tam demokrasi veya kusurlu demokrasi siyasi rejiminden birine dahilse 1, karma veya otoriter rejimden birine dahilse 0 olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, Freedom House ve EIU (Economist Intelligence Unit) gibi demokrasi önlemlerinin bir gücü, hem çok yönlü bir ölçüm hem de kademeli bir demokrasi ölçeği sunmaktadır. Freedom House'un demokrasi ölçüsünde özgürlük demokrasinin temel bileşeni olarak ele alınır. Ancak Economist Intelligence Unit'in demokrasi endeksi birbiri ile tutarlı ve kavramsal bütünlük oluşturan hükümetin işleyişi ve etkinliği, seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, siyasi katılım ve siyasi kültür şeklinde beş kategoriye ayrılmış 60 göstergenin derecelendirmesine dayanmaktadır. Her kategorinin 0-10 ölçeğinde bir derecelendirmesi vardır ve genel endeks, beş kategori dizininin basit ortalaması şeklinde hesaplanmaktadır. Bu nedenle demokrasi endeksi değişkeni, 2019 yılına ait The Economist Intelligence Unit (EIU) raporundan derlenmiştir.

Endeks değerleri, ülkeleri dört rejim türünden birine yerleştirmek için şu şekilde kullanılır:

- Tam demokrasiler: 8'den büyük puan
- Kusurlu demokrasiler: 6'dan büyük ve 8'den küçük veya 8'e eşit puan
- Karma rejimler: 4'ten büyük ve 6'ya eşit veya daha düşük puan
- Otoriter rejimler: 4 veya daha az puan

Siyasi bir makro etken olarak ele alınan yönetim ve göstergelerinin demokrasi üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Aynı zamanda göstergeler, demokratik uygulamaların önündeki engelleri değerlendirmede de önemlidir (Coleman ve Porter, 2000). Bu doğrultuda yönetim göstergeleri özellikle de Siyasi istikrar (PS) değişkeni genellikle demokrasilerin hayatta kalması için önemli olduğu düşünülen olayları içermesi nedeniyle modele dahil edilmiştir (Chenoweth ve Stephan 2011). Ayrıca analize 6 göstergenin tamamı dahil edilmiş, anlamlı olanlar ile model kurulmuştur. Bunun yanı sıra anne ölüm oranı, beşeri sermaye endeksi, okuryazar oranı, yaşam beklentisi gibi birçok değişken incelemeye alınmış fakat istatistiksel anlamsızlık ve küresel ölçekte veri eksiklikleri nedeni ile analiz dışı bırakılmıştır.

Öte yandan sosyoekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki ilişki, 50 yıldan fazla bir süredir üzerinde çalışılan bir konudur (Cutright,1963; Arat, 1988; Barro, 1999; Hadenius, 1994; Jackman, 1973; Lipset, 1959; Neubauer, 1967; Przeworski, vd, 1996; Epstein, vd, 2006) Modernizasyon teorisi de dikkate alınarak Högström (2013)'ün çalışması doğrultusunda reel kişi başına GSYİH değişkeni, demokrasi üzerindeki olası olumlu etkisinden dolayı analize dahil edilmiştir. Aynı zamanda reel kişi başına GSYİH, ülkelerin ekonomik kalkınma göstergesi olarak ele alınmaktadır. Birçok çalışma da bunu destekler niteliktedir (Thorn, 1968; Cypher ve Dietz, 2004). Dolayısıyla söz konusu değişken demokrasi kalkınma ilişkisine de ışık tutar niteliktedir.

Bebek ölüm oranları ise önemli bir sağlık ve demokratik göstergedir. Mevcut yaşam koşulları ilave iç savaşların meydana gelip gelmemesinde önemli bir rol oynamaktadır. İlk savaşın bitiminden sonraki yıllarda daha yüksek bebek ölüm oranları olumlu ve önemli ölçüde yenilenen savaşla ilişkilidir. Bu ise, bireylerin evdeki koşullar kötü olduğunda isyancı örgütlere yeniden katılmayı seçtiği fikrine destek vermekte bu da demokrasiyi etkilemektedir. (Walter, 2004).

Bunlara ilaveten, ortalama yaşam beklentisi tipik nicel sağlık ölçüsü olarak ele alınabilmektedir (Barro,1997). Yaşam beklentisinin dahil edilmesi, beşeri sermaye teorileri tarafından da önerilmektedir (Krieckhaus, 2006).

Son olarak demokrasi sağlık ilişkisi hakkında çıkarım yapmak amacıyla devletin sağlık harcamalarına ayırdığı payın etkisi yurtiçi genel devlet sağlık harcamaları olarak modele dahil edilmiştir.

5 Metodoloji ve Bulgular

Panel veri modellerinin nitel tercih modellerine genişletilmesi nispeten sınırlıdır ve oldukça eskiye dayanmaktadır. Hsiao (1992, 1996, 2003), Arellano ve Honore (2001), Baltagi (2000), Lee (2002), Wooldridge (2002) bunlardan yalnızca bazılarıdır. Nitel tercih modelleri fayda teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre farklı seçimler arasından en yüksek faydayı sağlayan seçenek tercih edilmektedir. Bu modellerin en temeli ikili nitel tercih modelleridir. İkili nitel tercih modellerinde iki seçenek arasında bir seçenek diğerine tercih edilmektedir. Söz konusu ikili tercih modelleri bağımlı değişkenin, istenilen olayın gerçekleşip gerçekleşmemesine göre 0 ve 1 şeklinde iki değer aldığı durumu ifade etmektedir. İkili nitel tercih modellerinin en sık kullanılanları logit ve probit modellerdir. Bu modeller doğrusal olmayan modellerdir. Logit ve probit modeller panel veriler için de uygulanmaktadır. Bu konuda panel veri alanındaki çalışmalar Rasch'ın (1960) ve Chamberlain'ın (1980,1984) sabit etkili ikili nitel tercih modelleri üzerine yaptıkları geliştirmeler ve Buttler ve Moffit (1982) tarafından tesadüfi etkili nitel tercih modelleri için uygulama geliştirilmesiyle başlamaktadır.

Bağımlı değişkeni iki değer alan panel veri modeli şu şekildedir (Verbeek 2004):

$$y_{it}^* = \alpha_i + \beta'x_{it} + u_{it} \quad i=1,2,...n \text{ ve } t=1,2,...,T \quad (1)$$

$$y_{it} = \begin{cases} 1 & y_{it}^* \geq 0 \\ 0 & \text{diğer} \end{cases} \quad (2)$$

Burada $y_{it} = 1$, i. birimin t. zamanda, belirlenen seçim kriterini sağladığını gösterir. Modeldeki bağımlı değişkenin iki seçeneğe sahip olması durumunda t. zamanda i. nci birim için istenilen olayın gerçekleşmesi durumunda $y_{it} = 1$, gerçekleşmemesi durumunda $y_{it} = 0$ olacaktır. Bu durum olasılıklar açısından şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \begin{cases} 1 & \text{ise } P_{it} = P(y_{it} = 1) \\ 0 & \text{ise } 1 - P_{it} = P(y_{it} = 0) \end{cases} \quad (3)$$

Olayın gerçekleşme olasılığını ifade eden P_{it} ise i. birimin t. zamanda seçim yapma olasılığını (aynı zamanda i. bireyin t. zamanda y_{it} 'nin 1 değerini alma olasılığını) vermektedir. $1 - P_{it}$ ise i. bireyin t. zamanda y_{it} 'nin 0 değerini alma olasılığını gösterir.

Öte yandan panel verinin avantajlarından birisi de gözlemlenemeyen birim ve zaman etkilerinin modele dahil edilmesine imkan tanmasıdır. Dolayısıyla panel nitel tercih modeli uygulamaları da, modelin sabit etki veya tesadüfi etkiden hangisini içerdiğine göre önem kazanmaktadır. Panel veri modelinde gözlemlenemeyen birim etki sabit olup, her bir yatay kesit gözleminde tahmin edilmesi gerekli parametre olarak değerlendiriliyorsa sabit etki söz konusu olmaktadır ve birim etkiler sabit katsayı değerleri ile açıklanmaktadır. Bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y_{it}^* = \alpha_i + \beta'x_{it} + \mu_i + u_{it} \quad i=1,2,...n \text{ ve } t=1,2,...T \quad (4)$$

Tesadüfi etkide ise birim ve zamana göre meydana gelen değişiklikler rassal olarak değerlendirilir ve meydana gelen bu değişiklikler rassalık taşınmasından ötürü modele hata teriminin bileşeni olarak birleşik hata terimi şeklinde dahil edilir (Matyas ve Sevestre, 1996). Bu durumda tesadüfi etkili nitel tercih modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$y_{it}^* = \alpha_i + \beta'x_{it} + v_{it} \quad i=1,2,...n \text{ ve } t=1,2,...T \quad v_{it} = \mu_i + u_{it} \quad (5)$$

Sabit etkiler modelinin panel verilere dayalı olarak nitel bağımlı değişkenlere uygulanmasında logit modeller veya log-lineer modeller daha uygun olarak değerlendirilmektedir (Maddala, 1987). Fakat gözlem sayısının artış göstermesi ve birim sayısının zaman boyutundan büyük olması durumunda sabit etkili model tahmin sürecinde tesadüfi parametre problemi ortaya çıkmaktadır (Hahn ve Kuersteiner, 2002). Bu durum ise tahmin sürecini engellemektedir. Problemin temel düşüncesi bilinmeyen parametre sayısının örneklem büyüklüğü ile birlikte artması ile yapısal parametrelerin maksimum olabilirlik tahminlerinin tutarsız olduğu yönündedir. Bununla birlikte tesadüfi etkili panel yapısında probit model ön plandadır ve probit modelinden elde edilen tahmincilerin tutarlılığı Robinson (1982) tarafından kanıtlanmıştır. Panel probit modeli, bağımlı değişkenin gerçekleşme olasılığı üzerinde açıklayıcı değişkenlerin etkisini incelemektedir.

Özellikle ele alınan konu çerçevesinde demokrasi çalışmalarının uluslararası düzeyde olduğu kadar zaman içindeki etkisini de ele alan çok sınırlı sayıda çalışma olması panel veri kullanımını avantajlı hale getirmektedir. Bu doğrultuda tahmin sürecine yönelik oluşturulan ilk panel veri modeli Model 1, demokrasi endeksi üzerinde sağlık ve ekonomik kalkınmayı temsil eden değişkenlerin etkisini içeren modeldir. Bir diğer yaklaşım olarak Model 2, demokrasi endeksi üzerinde yalnızca yönetim göstergelerinin sahip olduğu etkiyi tespit etmeye yönelik istatistiksel olarak anlamlı değişkenlerle oluşturulan panel veri modelidir. Son olarak Model 3 ise sağlık, ekonomik kalkınma ve yönetim göstergeleri etkisinin bir arada incelendiği nihai modeli temsil etmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 1: } DI_{it} = \beta_1 + \beta_2 SH_{it} + \beta_3 LBO_{it} + \beta_4 LYS_{it} + \beta_5 LKBGYH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

$$\text{Model 2: } DI_{it} = \beta_1 + \beta_2 GE_{it} + \beta_3 CC_{it} + \beta_4 RL_{it} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$\text{Model 3: } DI_{it} = \beta_1 + \beta_2 SH_{it} + \beta_3 LBO_{it} + \beta_4 LKBGSYH_{it} + \beta_5 VA_{it} + \beta_6 PS_{it} + \beta_7 RQ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Modeller, tahmincilerin tutarlı olması nedeniyle panel probit yaklaşımıyla tahmin edilmiştir. Panel probit modellerine ait tahmin sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3	
	β	Marjinal Etki	β	Marjinal Etki	β	Marjinal Etki
SH	0,8862*** (0,1296)	0,0670			0,8382*** (0,3547)	0,0226
LBO	0,5671* (0,3439)	0,0429			4,6486*** (1,3577)	0,1255
LYS	-5,6702*** (2,5606)	-0,4287				
LKBGSİH	1,8123*** (0,2464)	0,1370			2,2184*** (0,7382)	0,0599
GE			-1,9745*** (0,8261)	0,061		
RL			8,4810*** (1,3299)	0,2799		
CC			2,5893*** (0,8542)	0,0854		
VA					9,4269*** (1,2691)	0,2545
PS					0,9320* (0,5344)	0,0251
RQ					3,0875*** (1,3649)	0,0833
	N: 1296 Wald Testi χ^2_4 : 145,16 LR Test Sonucu χ^2_1 : 834,98 $H_0: \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = 0$		N: 1296 Wald Testi χ^2_3 : 104,71 LR Test Sonucu χ^2_1 : 778,24 $H_0: \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = 0$		N: 1296 Wald Testi χ^2_6 : 64,36 LR Test Sonucu χ^2_1 : 270,74 $H_0: \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$	

Notlar: (i)***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 kritik değerlerine göre anlamlılığı göstermektedir.

(ii) Parantez içindeki değerler standart hatayı temsil etmektedir.

(iii) N örneklem birim sayısını, β tahmin edilen katsayı değerini göstermektedir.

(iv) H_0 temel hipotezi ise Wald Test istatistiğine aittir.

Tablo 2: Panel Probit Modeline ait Tahmin Sonuçları

Tablo 2.’de sonuçları özetlenen Wald test istatistiği, denkleme ilişkin tüm açıklayıcı değişkenlerin ortak etkisini belirlemek üzere kullanılmaktadır (Blackwell, 2005). Test sonucuna göre değişkenlere ait parametrelerin anlamsızlığını ifade eden temel hipotezin reddedildiği ve tüm modellerde açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken olan demokrasi endeksini açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buradan modellerin anlamlı olduğu da söylenebilir.

Elde edilen Model 1 sonuçlarına göre demokrasi ve sağlık arasındaki ilişki pozitifdir. Sağlık harcamalarındaki %1’lik artış demokrasi endeksini yaklaşık %6 artırmaktadır. Sağlık harcamalarına yapılan yatırım özellikle politik seçimlerde, seçmenler için karar vermede önemli bir rol oynamaktadır. Demokrasilerde karar vericilerin, seçmenlerin sağlık alanındaki taleplerine duyarlılık göstermesi elde edilen bulguyu birçok çalışmada olduğu gibi (Besley ve Kudamatsu, 2006; Gregorio ve Gregorio, 2013; Profeta, vd, 2013) desteklemektedir. Yaşam beklentisi ise nicel sağlık ölçüsü olarak ele alınmakta ve elde edilen bulgu alandaki benzer çalışmalara göre (Safaei, 2006; Klomp ve de Haan, 2009; Muntaner, vd, 2011) demokratik hükümetlerin daha yüksek yaşam beklentisi ile ilişkili olduğundan farklıdır. Bulgu diğer çalışmalardan farklı olarak yaşam

beklentisinin demokrasi ile negatif ilişkili olduğu yönündedir. Demokratik hükümetler halkın yararına olan kamu politikalarını uygulamada daha başarılıdır. Fakat yararlı etkilerin bazıları anında gerçekleşebilirken, bazıları demokratik yönetimin yavaş bir şekilde inşa edildiği politikalarda aksayabilir. Bu süreçte diğer ülkelerle olan siyasi ilişkiler ve kamu politikalarının uygulanmasında yaşanan aksaklıklar negatif ilişkiyi açıklamaktadır. Buna ilaveten geçmişte demokrasilerin aksine bazı otoriter rejimlerin nüfus sağlığını iyileştirmede oldukça etkili olduğu görülmüştür (Mackenbach, vd, 2013). Öte yandan yapılan araştırmalarda (Navarro, 1992; Roemer, 1980), Küba ve Çin'in doğumda oldukça yüksek yaşam beklentilerine sahip otokratik olarak yönetilen ülkeler olarak öne çıktığı görülmüştür. Ayrıca Avrupa deneyimi, faşist ve komünist ülkelerin 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yıllarda çok hızlı bir yaşam beklentisine sahip olduğunu göstermektedir (Mackenbach, 2013; Tapia Granados, 2010). Politika yapıcılar ve uluslararası kuruluşlar tarafından en yaygın olarak kullanılan kronik açlığın göstergesi bebek ölüm oranı ise demokrasi üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Bu durum hem küresel sağlık trendlerinin takibinin önemini hem de sağlık politikalarına gereken önemin verilmesini gerekli kılmaktadır. Demokrasi endeksi üzerinde kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin pozitif etkisi ise ekonomik büyümeyi destekleyici olarak Lipset (1959) çalışması ile uyumludur.

Model 2 sonuçlarına göre hükümet etkinliği ve demokrasi endeksi arasındaki ilişki negatiftir. Hükümet etkinliğindeki %1'lik artış demokrasini endeksini yaklaşık %7 azaltmaktadır. Bäck ve Hadenius (2008), demokrasi ve hükümetin etkinliği arasındaki ilişkinin tekdüze olmadığını ve demokrasi düzeyine bağlı olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu ilişkinin özellikle Kazakistan, İran, Irak ve Zimbabve gibi otoriter rejimlerde görülme olasılığı daha fazladır. Hukukun üstünlüğü ise demokrasi endeksi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Hukukun üstünlüğündeki %1'lik artış demokrasi endeksini yaklaşık %28 arttırmaktadır. Hukukun üstünlüğü insan haklarının korunması, hükümet yetkilerinin sınırlandırılması ile birlikte çağdaş anayasal demokrasinin temel taşıdır (Feroli, 2015). Dolayısıyla demokrasi üzerindeki bu etki beklenen bir sonuçtur. Yolsuzluğun kontrolü ise benzer şekilde demokrasi endeksi üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Yolsuzluğun kontrolündeki %1'lik artış demokrasi endeksini yaklaşık %9 arttırmaktadır. Siyaset bilimi literatürü, demokrasinin yolsuzluğun önlenmesindeki etkisini desteklemektedir (Treisman, 2000; Montinola ve Jackman, 2002). Bu doğrultuda yolsuzluğun kontrolünün artması, ekonomik gelişme seviyesinin yükselmesi, ticaret seviyesindeki artışa ve demokratik hükümete işaret eden bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Bohara, vd, 2004).

Son olarak nihai modelden elde edilen Model 3 sonuçlarına göre sağlık harcamalarındaki %1'lik artış demokrasi endeksini yaklaşık %3 artırdığı görülmektedir. Sağlık açısından demokratik yönetişimin, insanların sağlığına duyarlılığını etkileyerek ve bir devletin genellikle en hasta olan en yoksul üyelerinin daha iyi temsiline izin vererek, sağlık sonuçlarının pozitif belirleyicisi olması da elde edilen bulguyu destekler niteliktedir. Bebek ölümleri ise demokrasi endeksini yaklaşık %12 oranında arttırmaktadır. Bu durum bir bakıma politik faktörlerin bebek ölüm oranını azaltmak yönünde uluslararası, ekonomik güçlerle yeterli etkileşim düzeyinde olmadığını göstergesidir. Bunun yanında analiz, demokrasi ekonomik büyüme ilişkisine istinaden Barro (1996)'nın 100 ülke için gerçekleştirdiği panel veri analizi sonucunda demokrasi büyüme ilişkisinin doğrusal olmayan bir davranış sergilediğini tespit etmesiyle uygunluk göstermektedir. Modele dahil edilen kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin demokrasi üzerinde pozitif etkili olduğu sonucuna ulaşılması ekonomik büyümeyi destekleyici bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan demokrasi endeksini, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirliğin yaklaşık %25, siyasi istikrarın yaklaşık %3 ve düzenleyicilik kalitesi değişkeninin ise yaklaşık %8 artırdığı gözlemlenmiştir. Günümüzde demokratikleşme ve küreselleşme gibi ön planda olan iki terim ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik kavramının önem kazanmasının bir parçası olarak görülebilir. Demokrasinin, anayasaya aykırı hükümet değişikliğini azaltan istikrarlı bir siyasi ortam sağladığı göz önüne alınırsa siyasi istikrarın pozitif etkisi beklenen bir sonuçtur. Buna ilaveten düzenleyicilik kalitesinden elde edilen sonuç, benzer şekilde hükümet etkinliğini iyileştirici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

6 Sonuç

Liberal demokrasiyi sağlıklı ilişkilendirmek metodolojik bir zorluk olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle alandaki çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu doğrultuda çalışmada demokrasi ve nüfus sağlığı ilişkisinin uluslararası boyutunu zaman içinde ele almak amaçlanmıştır. Bu amaçla küresel ölçekte 144 ülke için 2010-2018 dönemine ait yıllık veri seti kullanılmıştır. Ekonomik değişkenler arasındaki muhtemel doğrusal olmayan ilişki yapısı göz önünde bulundurularak bağımlı değişken olarak ele alınan demokrasi endeksinin fayda tabanlı ikili tercih modellerinden Panel Probit Modeli uygulanmıştır. Geniş çaplı ülke karşılaştırmaları ve zaman içindeki eğilimleri tespit etmede önemli etken olan yönetim göstergeleri analize dahil edilmiştir. Analizde öncelikle açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ayrı ayrı değerlendirilmiş, daha sonra nihai model oluşturulmuştur. Bu doğrultuda nihai model sonuçlarına göre ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve düzenleyicilik kalitesi göstergelerinin demokrasi endeksi üzerinde pozitif etki yarattığı gözlemlenmiştir. Liberal demokrasi başarısızlıkları, halkın ifade özgürlüğü ve kamu görevlilerinin hesap verebilirliği arasındaki bağı koparmaktadır. Bu bağlamda ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik yönetişimin önemli bir boyutudur. Demokrasi

üzerindeki pozitif etki vatandaşların ve devlet kurumlarının yoksullar için etkili ve demokrasiyi geliştiren yönetişimin sağlanmasında oynayacağı olumlu bir role sahip olduğunu göstermektedir. Siyasi istikrarın demokrasi üzerindeki etkisi ise, istikrarlı ve kalıcı demokrasilerin yine istikrarlı ve büyüyen ekonomilerle ilişkili olduğunun göstergesidir. Bunun tam tersi, siyasi istikrarsızlık veya kriz sürecinin ise sonunda ekonomik verimsizliklere yol açtığı söylenebilir. Öte yandan ulusal hükümetler için temel problem düzenleyicilik kalitesinin nasıl sağlanacağıdır. Çünkü hükümet eylemlerinin tutarlılığı farklı düzenlemelerin tamamlayıcılığı yoluyla elde edilir. Demokrasi üzerinde etkili bir düzenleyici politika, uluslararası pazara girişi de teşvik ederek ekonomik kalkınmaya ve tüketici refahını artırmaya hizmet etmektedir. Kamu sektörü verimliliğini iyileştirmenin bir parçası olarak da görülmektedir. Demokrasi üzerinde etkili bir düzenleyici kalite, hükümetin özel sektör gelişimine izin veren ve teşvik edici sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisine ilişkin algıları yakalama görevini de üstlenici etki yaratmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlar özellikle, vatandaşların görüşlerini ifade etme ve uygulama kapasitesi, daha güçlü şeffaflık ve hesap verebilirlik talebi dahil olmak üzere hükümet önceliklerini veya yönetişim süreçlerini olumlu etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Yönetişim göstergelerinin demokrasi üzerindeki pozitif etkisi, göstergelerin demokrasilerin hayatta kalması için önemli olduğu düşünülen unsurları içermesi nedeniyle de beklenen bir sonuç olmuştur.

Sağlığın demokrasi üzerindeki pozitif etkisi nihai olarak bilginin küreselleşmesinden yerel politik ve ekonomik koşulların iyileştirilmesine kadar birçok alanda katkı sağlayan önemli bir etkidir. Ülkelerin demokrasi düzeyi göz önüne alındığında, sağlık bütçelerindeki sosyal güvenlik fonlarının ağırlığının artırılması ve kamu hizmetinin bağımsızlığının güçlendirilmesi ve kurumsal kalitenin iyileştirilmesinin sağlık politika yapıcılarında kararlılık sağlayacağı söylenebilir. Nihayetinde demokratik ülkeler halkın birçok alanda olduğu gibi sağlık alanındaki taleplerine de duyarlıdır.

Pek çok bilim adamı demokrasinin bebek ölüm oranlarını azalttığını iddia etmektedir (Dasgupta, 1993; Boone, 1996; Zweifel ve Navia, 2000; Siegle, vd, 2004; Franco, vd, 2005). Fakat siyasi faktörler, ekonomik büyüme ve küresel sağlık trendlerindeki farklılaşmalar elde edilen farklı sonuçları açıklamaktadır. Dolayısıyla önemli bir sağlık ve demokrasi göstergesi olan bebek ölümlerinin pozitif etkisi ise Ross ve Pande (2006)'nın çalışması ile örtüşmektedir. Bu durum bir bakıma siyasi-politik faktörlerin bebek ölüm oranını azaltmak yönünde uluslararası, ekonomik güçlerle yeterli etkileşim düzeyinde olmadığı ve sosyal kutuplaşmaların bu durumu etkileyebileceğinin göstergesidir. Kuşkusuz siyaset ve ekonomi alanlarının en geniş literatür konularından birisi olan ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişki ise alandaki en temel çalışmalardan biri olan Seymour Martin Lipset (1959)'in yaklaşımı ile uyumludur. Dolayısıyla olumlu demokratik değişiklikler ve reformların büyüme üzerinde de olumlu etki yarattığı söylenebilir. Bu bilgiler doğrultusunda demokratikleşmenin hem büyümeyi/kalkınmayı hem de sağlığı etkilediği kanallar ve demokrasinin belirleyicileri, gelecekteki araştırmalar için de umut verici alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalına sunulan doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Acemoglu, Daron and James A. Robinson (2005). **Economic Origins of Dictatorship and Democracy**, New York: Cambridge University Press.
- Acemoglu, Daron., Naidu, Suresh., Restrepo, Pascual., Robinson, James A. (2014). "Democracy Does Cause Growth ", *NBER Working Papers*, National Bureau of Economic Research, Inc
- Ahmad, E., Dreze, J., Sen, A. (1991). **Social Security in Developing Countries**. Oxford: Clarendon Press.
- Arat, Z.F. (1988). "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited", *Comparative Politics*, **21(1)**, p.21–36.
- Arat, Z.F. (1991), **Democracy and Human Rights in Developing Countries** (Boulder, CO, and London: Lynne Rienner Publishers).
- Arellano, M., ve B., Honore. (2001). **Panel Data Models: Some Recent Developments**, in J. Heckman and E. Leamer (Eds.) (Cilt 53). Amsterdam, North Holland: Handbook of Econometrics.
- Bäck, H., Hadenius, A. (2008). "Democracy and State Capacity: Exploring a j-shaped Relationship ". *Governance*, **21(1)**, p.1–24.
- Baltagi, B. (2000). **Econometric Analysis of Panel Data**. London: Wiley.
- Barro, R. J. (1996). "Democracy and Growth ". *Journal of Economic Growth*, p.1-27.
- Barro, R.J. (1999). "Determinants of Democracy ", *Journal of Political Economy*, **107(6)**. p.158–83.
- Baum, Matthew A., David A. Lake (2003). "The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital ". *American Journal of Political Science*, **47(2)**, p.333–47.

- Besley, Timothy., Kadamatsu, Masayuki. (2006, May). "Health and Democracy ". *American Economic Review*. **96(2)**, p.313-318.
- Blackwell, J. Lloyd. (2005). "Estimation and Testing of Fixed Effect Panel Data Systems ". *The Stata Journal*. **5(2)**, p.202-207.
- Biggs, B., Basu, S., King, L., ve Stuckler, D. (2010). "Is Wealthier Always Healthier? The Impact of Income, Inequality, and Poverty on Health in Latin America ". *Social Science & Medicine*, **71**, p.266-273.
- Bohara, Alok, K., Mitchell Neil J., Mittendorff Carl F. (2004). "Compound Democracy and the Control of Corruption: A Cross- Country Investigation ". *The Policy Studies Journal*. **32(4)**, p.481-499.
- Bollen, K.A., (1990). "Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps ", *Studies in Comparative International Development*, **25(1)**, p. 7–24.
- Boone P. (1996). "Politics and The Effectiveness of Foreign Aid ". *European Economic Review*, **40(2)**, p.289-329.
- Burkhart, Ross E., Lewis-Beck, Michael S. (1994). "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis ". *American Political Science Review*, **88(4)**, p.903-910.
- Butler, J.S., R. Moffitt. (1982). "A Computationally Efficient Quadrature Procedure for the One Factor Multinomial Probit Model ". *Econometrica*, **50**, p.761-764.
- Chamberlain, G. o. (1980). "Analysis of Covariance with Qualitative Data ". *Review of Economic Studies*, **47**, p.225-238.
- Chamberlain, G. (1984). **Panel Data**. M.Intrilligator, & Z. Griliches (Dü) içinde, *Handbook of Econometrics* (s. 1247-1318). Amsterdam, North Holland.
- Chenoweth, E., Stephan, M. J. (2011). **Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict**. New York: Columbia University Press.
- Coleman, W.D., Porter, T. (2000). "International Institutions, Globalisation and Democracy: Assessing the Challenges ", *Global Society*, **14(3)**, p.377-398.
- Commission on Global Governance. (1995). **Our Global Neighborhood**, Oxford: Oxford University Press.
- Cutright, P. (1963). "National Political Development: Measurement and Analysis", *American Sociological Review*, **28(2)**, p.253–64.
- Cypher, James M., Dietz, James, L. (2004). **The Process of Economic Development**. London: Routledge.
- Dasgupta P. (1993). **An Inquiry Into Well-Being and Destitution**. New York: Oxford University Press
- Doucouliagos, H., Ulubaşoğlu, M.A. (2008, January). "Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis". *American Journal of Political Science*, **52(1)**, p.61–83.
- Epstein, D.L., Bates, R., Goldstone, J., Kristensen, I. ve O'Halloran, S. (2006). "Democratic Transitions", *American Journal of Political Science*, **50(3)**. p.551–569.
- Felioli, Elena. (2015). "Rule of Law and Constitutional Democracy". *The Turkish Yearbook of International Relations*, **46**, p.91-106.
- Franco A, Alvarez-Dardet C, Ruiz MT. (2005). "Effect of Democracy on Health: Ecological Study". *BMJ* **329**, p.1421-1423.
- Frey, R., Field, C. (2000). "The Determinants of Infant Mortality in the Less Developed World: A Cross-National Test of Five Theories". *Social Indicators Research*, **52**, p.215-235.
- Foweraker, Joe., Landman Todd (2000). "Economic Development and Democracy Re-examined: Differentiating the Dependent Variable", *Economic and Social Research Council*, Denmark: ECPR, p.1-30.
- Ghardallou, Wafa., Sridi, Dorsaf. (2020). "Democracy and Economic Growth: a Literature Review". *Journal of the Knowledge Economy*, **11(5)**, p.982-1002.
- Gregorio, L., ve D. Gregorio (2013). "Polity and Health Care Expenditures: The Association among 159 Nations". *Journal of Epidemiology and Global Health*, **3(1)**. p.49-57.
- Hadenius, A. (1992), **Democracy and Development**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadenius, A. (1994). **The Duration of Democracy: Institutional vs Socio-economic Factors**, in D. Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*, London, Thousand Oaks, CA, and New Delhi: Sage, p.63–88.
- Hahn, Jinyang., Kuersteiner, Guido. (2002). "Asymptotically Unbiased Inference for a Dynamic Panel Model with Fixed Effects When both N and T are Large". *Econometrica*. **70(4)**. p.1639-1657.
- Helliwell, John F. (1994). "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, **24**. p.225–48.

- Houweling, T., Kunst, A. E. (2010). "Socio-economic Inequalities in Childhood Mortality in Low- and Middle-income Countries: A Review of the International Evidence". *British Medical Bulletin*, **93**, p.7-26.
- Högström, John (2013). "Does the Choice of Democracy Measures Matter? Comparisons Between the two Leading Democracy Indices, Freedom House and Polity IV", *Government and Opposition*, **48(2)**, p.201-221.
- Hsiao, C. (1992). **Logit and Probit Models**. L. M. Sevestre (Dü.) içinde, *The Econometrics of Panel Data: Handbook of Theory and Applications* (p. Chap. 11: 223–241). Amsterdam.
- Hsiao, C. (1996). **Logit and Probit Models**. L. Maty, & P. Sevestre (Dü) içinde, *The Econometrics of Panel Data: Handbook of Theory and Applications* (p. 410-428). Amsterdam.
- Hsiao, C. (2003). **Analysis of Panel Data**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jackman, R.W. (1973). "On the Relation of Economic Development to Democratic Performance", *American Journal of Political Science*, **17(3)**. p.611–621.
- Kaufmann, Daniel, Kraay, Aart ve Mastruzzi Massimo (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, 5430, World Bank, Washington, DC.
- Kekic L. The Economist Intelligence Unit's index of democracy. London: Economist Intelligence Unit; 2007. http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf [Erişim: 25 Mart 2021].
- Klomp, J., ve de Haan, J. (2009). "Is the Political System Really Related to Health? ". *Social Science & Medicine*, **69(1)**. p.36-46.
- Kurzman, C., Werum, R. ve Burkhart, R.E. (2002). "Democracy's Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series Analysis 1951–1980", *Studies in Comparative International Development*, **37**, p.3–33.
- Landman, Todd (1999). "Economic Development and Democracy: The View from Latin America". *Political Studies*, **47(4)**, p.607-626.
- Lee, M. (2002). **Panel Data Econometrics**. New York: Academic Press.
- Lena, H., London, B. (1993). "The Political and Economic Determinants of Health Outcomes: A Cross-National Analysis". *International Journal of Health Services*, **23**, p.585-602.
- Lipset, S. M. (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy". *American Political Science Review*, **53(1)**, p.69-105.
- Mackenbach, J. P. (2013). "Political Conditions and Life Expectancy in Europe, 1900-2008". *Social Science & Medicine*, **82**, p.134-146.
- Maddala, G. (1987). "Limited Dependent Variable Models Using Panel Data". *Journal of Human Resources*, **22(3)**, p.307-338.
- Matyas, Laszlo ve Sevestre, Patrick. (1996). **The Econometrics of Panel Data, a Handbook of the Theory with Applications**. Kluwer Academic Publishers.
- Montinola, Gabriella R., ve Robert W. Jackman. (2002). "Sources of Corruption: A Cross-Country Study", *British Journal of Political Science*, **32**, p.147–70.
- Mulligan, C., Gil, R., Sala-i-Martin, X. (2004). "Do Democracies Have Different Public Policies than Nondemocracies? " *Journal of Economic Perspectives*, **18(1)**, p.51-74.
- Muntaner, C., Borrell, C., Ng, E., Chung, H., Espelt, A., Rodriguez-Sanz, M., vd. (2011). "Politics, Welfare Regimes, and Population Health: Controversies and Evidence". *Sociology of Health and Illness*, **33**, p.946-964
- Navarro, Vincent. vd. (2006). "Politics and Health Outcomes". *The Lancet*, **368(9540)**. p.1033-1037.
- Navarro, Vincet. (1992). "Has Socialism Failed? An Analysis of Health Indicators Under Socialism". *International Journal of Health Services*, **22(4)**, p.583-601.
- Navia, P., Zweifel, T. D. (2003). "Democracy, Dictatorship and Infant Mortality Revisited". *Journal of Democracy*, **14(3)**, p.90-104.
- Neubauer, D.E. (1967), "Some Conditions of Democracy", *American Political Science Review*, **61(4)**. p. 1002–1009.
- Pritchett, L., & Summers, L. H. (1996). "Wealthier is Healthier". *Journal of Human Resources*, **31(4)**, p. 841-868.
- Profeta, P., R. Puglisi ve S. Scabrosetti (2013). "Does Democracy Affect Taxation and Government Spending? Evidence from Developing Countries". *Journal of Comparative Economics*, **41**, p.684-718.

- Przeworski, A., Alvarez, M., Cheibub, J.A. ve Limongi, F. (1996). "What Makes Democracies Endure? ", *Journal of Democracy*, **7(1)**, p.39–55.
- Powell-Jackson, Timothy., Basu, Sanja., Balabanova, Dina., McKee, Martin. ve Stuckler, David. (2011). "Democracy and Growth in Divided Societies: A Health-Inequality Trap? ", *Social Science & Medicine*, **73**, p.33-41.
- Raomer, M.L. (1980). "Health Development and Political Policy: The Lesson of Cuba. Journal of Health Politics", *Policy and Law*, **4(4)**, p.570-578.
- Rasch, G. (1960). **Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests**. Denmark Paedogiska.
- Robinson, P. (1982). "On the Asymptotic Properties of Estimators of Models Containing Limited Dependent Variables". *Econometrica*, **50(1)**, p.27-41.
- Ross, Michael L., Pande, Aakanksha. (2006). Does Democracy Reduce Infant Mortality? Paper presented in Workshop on Democratic Institutions and Economic Performance. Duke University.
- Ruger J.P. (2005). "Democracy and Health". *Q J Med*. **98**, p. 299-304.
- Safaei, J. (2006). "Is Democracy Good for Health? ", *International Journal of Health Services*, **36(4)**, p.767-786.
- Siegle JT, Weinstein MW, Halperin MH. (2004). "Why Democracies Excel". *Foreign Affairs*, **83**. p.57-71.
- Tapia Granados, J. A. (2010). "Politics and Health in Eight European Countries: A Comparative Study of Mortality Decline Under Social Democracies and Rightwing Governments". *Social Science & Medicine*, **71(5)**, p.841-850
- Thorn, R. (1968). "Per Capita Income as a Measure of Economic Development". *Zeitschrift Für Nationalökonomie / Journal of Economics*, **28(2)**, p.206-216.
- Treisman, Daniel. (2000). "The Causes of Corruption: A Cross-National Study". *Journal of Public Economics*, **76**, p. 399–457
- Vanhanen, T. (1990), **The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–88**, New York: Crane Russak.
- Verbek, M. (2004). **A Guide To Modern Econometrics**. England: John Wiley&Sons.
- Walter, Barbara, F. (2004, May). " Does Conflict Beget Conflict? Explaining Recurring Civil War". *Journal of Peace Research*, **41(3)**. p.371-388.
- Wilkinson, R. (1992). "Income Distribution and Life Expectancy". *British Medical Journal*, **304(6820)**, p.165-168.
- Wilkinson, R., Pickett, K. E. (2006). "Income Inequality and Population Health: A Review and Explanation of the Evidence". *Social Science & Medicine*, **62(7)**, p.1768-1784.
- Wooldridge, J. (2002). **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**. Cambridge: MA:MIT Press.
- Zweifel TD, Navia P. (2000). "Democracy, Dictatorship, and Infant Mortality". *Journal of Democracy*, **11**, p.99-114.